

MİLLÎ MÜCADELEDE UŞAK

Sadiye TUTSAK

Bilindiği gibi, Osmanlı devletini I. Dünya savaşına sürükleyen İttihat ve Terakki, savaş sonrasında iktidarı bırakmak zorunda kaldı. İktidarı ele geçiren Hürriyet ve İtilaf Fırkası ise her tarafta İttihat ve Terakkicileri sindirmeye çalıştı. Uşak'ta da durum bundan farksız değildi. Uşak'taki Hürriyet ve İtilafçılar, İttihat ve Terakkici olan memur ve yöneticilere rahat vermiyordu. Uşak Müftüsü Ali Rıza ve Uşak Mahkemesinden Nakib Ahmet Efendileri vazifelerinden azlettikleri gibi, müdafaa-i milliye, donanma cemiyetlerini ve belediyeyi ele geçirdiler.¹ Uşak'taki bu olaylar hakkında daha ayrıntılı bilgiye sahip değiliz. Sadece 12 Şubat 1919'da Kütahya İstinâf Müddeî Umuminin Dahiliye Nezaretine gönderdiği telgraf, bu olaylara kısmen açıklık getirmektedir: "Hürriyet ve İtilaf müntesibi tarafından memurîn daima tehdid ve tecavüzâta ma'rûz kaldığı bu gece reis-i evvele umûmî darb ve cerh edilerek kat'lerine teşebbüs edildiği ve emniyet ve inzibâtın yok denecek bir raddeye getirildiği ve vak'a-i müessife derhâl ve polis dairesine ihbar edildiği halde ehl-i mütecâsirler henüz derdest edildikleri ve her birerleri bin dürlü tecavüzâta ma'ruz kaldıkları cihetle bu halin önü alınmadıkça badema ifâ-i vazife tevzi-yi adalet mümkün olamayacağından hayatlarını muhafaza etmek üzere bi'l-huzur devâiri kapadub terk-i vazife edeceklerinden".²

15 Mayıs 1919'da Yunanlılar, İzmir'i işgal ettiklerinde Uşak'ta Hürriyet ve İtilafçılarla İttihat ve Terakkiciler arasında nüfuz mücadelesi devam ediyordu. İtilafçılar, I. Dünya savaşının bitmesinden sonra gözden düşen İttihat ve Terakki Fırkasının tekrar yönetimi ele geçirmesini istemiyordu. Uşak'ta güçlü olan İtilafçılar "İttihatçılar gelmesinler de hangi devlet gelirse gelsin" diyerek İttihatçılara karşı kesin tavırlarını ortaya koyuyorlardı. İtilafçılar, Yunanlılara karşı başlatılan millî hareketi İttihatçıların başlattığı bir hareket saydıkları için Kuvayî Milliye'yi desteklemediler. İttihatçılar ise millî mücadele taraftarıydı. İşte bu atmosfer içerisinde Uşak'ta Kuvayî Milliye hareketini İttihat ve Terakkiciler başlattı.³

1. *Müsavat*, 19 Kanun-ı Sani 1335

2. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (Kıs:BA), Dahiliye Nezareti İrade-i Umumiye (Kıs: DH-İ-UM) 19-4 / 1-81.

3. Besim Atalay, "Uşak'ta Milli Hareket", *Yakın Tarihimiz*, II / 20, 12 Temmuz 1962, s. 205.

1. Kuvayî Milliye Hareketinin Oluşması

Yunan kuvvetleri İzmir'i işgal ettikten sonra Batı Anadolu'da Gediz ve Menderes vadilerinde ilerlemeyi planlıyordu. 23 Mayıs'ta ilerleme emrini alan Yunan kuvvetleri⁴ 25 Mayıs'ta Manisa'yı işgal etti.⁵ Gediz vadisine ilerleyen Yunan kuvvetleri kendilerine karşı koyacak fazla Türk kuvveti bulunmadığından Alaşehir'e doğru ilerliyordu. Yunan kuvvetleri 29 Mayıs'ta Kasaba (Turgutlu)'yu işgal etmiş ve 56. fırka kumandanı Alaşehir'e gelmişti. Kasaba'dan yeni gelen Süleyman Sururi, Rıza Çetin, Zühtü Akıncı, Şakir Ünalın, Mustafa Bey'in önceden hazırlamış olduğu Milli Müfrezeeye katıldılar. Böylece Alaşehir'de Kuvayî Milliye teşkilatı kuruldu.⁶ Alaşehir'de bu gelişmeler olurken, Uşak'ta da kıpırdanmalar başladı. Uşak'ın eski müftüsü Hafız Ali Rıza Efendi, İttihat ve Terakki mebusluğu yapmış olan İbrahim Bey⁷ ve şehirde küçük bir aydın topluluk Türk Ocağında toplanarak, ilerleyen Yunan kuvvetleri karşısında ne yapabileceklerini konuşuyorlardı.⁸

İzmir'in işgali sırasında XVII. Kolordudan ayrılan (Uşak'ta Mevki Kumandanı) Selanikli Kaymakam Fuat Bey ile Yüzbaşı Hakkı Beyler Uşak'a gelmişlerdi. İzmir'in işgalinden sonra Redd-i İlhak Cemiyeti'ne girmiş olan Sökeli Hilme Bey, Uşak'ı cemiyetin içine sokmak için İzmir'den gelen şahıslarla gizli bir cemiyet kurdu. Bu gizli cemiyetin üyeleri Bacakoğlu Mustafa, Hamzaoğlu Ali, Menzil Anbar Müdürü Kolağası Şükrü, Uşak Jandarma Kumandanı Yüzbaşı İsmet, Sökeli Hilmi, Uşak şube reisi Kemal Beylerdi.⁹ 1 Haziran 1919'da Ödemiş'in Yunanlılar tarafından istilaya uğraması Alaşehir'deki Kuvayî Milliye teşkilatını çok sarstı. Bekir Sami Bey Eşme'ye, Alaşehir Mevki Kumandanı Süleyman Sururi Bey Uşak'a geldi.¹⁰ Sururi Bey'in etkisiyle bu cemiyetin adı "Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Milliyesi" olarak değiştirildi ve Karakol Cemiyeti ile irtibatı sağlandı.¹¹

4. Sebahattin Selek, *Anadolu ihtilali*, I. İstanbul 1981, s. 235.

5. Süvari Yüzbaşı Ahmed, *Türk İstiklal Harbi Başında Milli Mücadele* Yayınlayanlar: İsmail Aka, Vehbi Günay, Cahit Telci, İzmir, 1993, s. 26.

6. Bezmi Nustret Kaygusuz, *Bir Roman Gibi*, İzmir, 1955, s. 170, 171, 172.

7. İbrahim Tahtakılıç (Dalkılıç).

8. Atalay, *a.g.m.*, s. 205.

9. Atalay, *a.g.m.*, s. 206.

10. Kaygusuz, *a.g.e.*, s. 174, 175.

11. Selim İkin-İlhan Tekeli, *Ege'de Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşına Geçerken Uşak Heyet-i Merkeziyesi ve İbrahim (Tahtakılıç) Bey*, Ankara, 1989, s. 97, 98. Bu sırada Uşak'ta hem Redd-i İlhak Cemiyeti hem de Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Merkeziyesi Cemiyetinin varlığından söz ediliyor. Kanımca Süleyman Susuri Bey Uşak'a gelince Redd-i İlhak

Sururi Bey'in Uşak'a gelmesinden rahatsız olan kaymakam Ahmed Tevfik¹² Bey ve belediye reisi, onu ve arkadaşlarını İstanbul'a göndermek için tevkif ettiler. Birkaç gün sonra Uşak Jandarma Kumandanı Yüzbaşı İsmet Bey'in yardımıyla kurtulabildiler. Bu hadiseden sonra Sururi Bey, eski görevine tekrar geri döndü.¹³ Kuvayî Milliye hareketinin Uşak'a girmemesi için çalışan kaymakam, Dahiliye Nezaretinden aldığı emir gereğince şehirde herşeyi men etti ve Uşak'ta gönüllü asker toplamakta ısrar eden Çerkes Hasan'ı tutukladı.¹⁴ Kaymakamın bütün çabalarına rağmen Uşak'ta Kuvayî Milliye hareketi sindirilemedi.

Uşak'taki gizli cemiyetin yaptığı çalışmalar sonucunda Sahhli cephesinden ayrılan bir bölük, Eşme'den takviye alarak, yüz yüz on kadar Kuvayî Milliyeci 17 Temmuz 1919 günü Uşak'a girdi. Bu kuvvetlerin başında Jandarma Kumandanı Tahsin Bey vardı. Kuvayî Milliyecilerin Uşak'a gireceği gün, cemiyet üyeleri tarafından bilindiğinden Hilmi Bey, Uşak istasyonunda Fransız askerlerini oyalamak için burada hararetli bir poker partisi düzenledi. Fransız askerlerinin devre dışı kalmasıyla işleri kolaylaşan Kuvayî Milliyeciler şehre¹⁵ girdiklerinde hemen şehrin telgraf tellerini kestiler ve belediye ve resmi dairelere kendi bayraklarını astılar. Kuvayî Milliye karşı olan Uşak kaymakamını ise görevden alarak iki gün gözaltında bulundurdular. Kuvayî Milliyecilerin şehre hakim olmasından sonra Hürriyet ve İtilaf Fırkasının Uşak'ta üstünlüğü sona erdi. Uşak'ın Kuvayî Milliyecilerin eline geçmesinde Jandarma Bölük Kumandanı İsmet, Binbaşı Hakkı, Alaşehir Kumandanı olup "Milli Ordu Mücahidin Kumandanı" ünvanı verilen Tahsin Bey ve Yüzbaşı Süleyman Sururi Beylerin büyük emeği vardı.¹⁶

Kütahya Mutasarrıfı Fevzi Bey'in Kuvayî Milliye karşı olması sebebiyle buradaki birçok silah İngilizlerin eline geçmişti. Kütahya tarafından Uşak'a gelecek tehlikeyi önlemek için çevrede Kuvayî Milliyecilerin fazla olduğu kanısını uyandırmak gerekiyordu. Bunun için

cemiyetinden ayrı bir örgüt kurmamış, bu cemiyetin adını ve yapısını değiştirmiştir. İbrahim Bey 30 Temmuz 1919'da ayrı bir cemiyet kurmuştur. Hüsnü Ersoy, "Kurtuluş Savaşında Uşak", *Dünkü Bugünkü Uşak*, 1/5-6 Haziran-Temmuz 1969, s. 19.

12. BA, Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdüriyeti (Kıs: DH-KMS) 53-2 / 106'da Uşak kaymakamının mühründe adı Ahmed Tevfik, Kaygusuz, *a.g.e.*, s. 175'da Cevdet olarak geçmektedir.

13. Kaygusuz, *a.g.e.*, s. 175.

14. BA, DH-KMS 53-2/106.

15. Atalay, *a.g.m.*, s. 206.

16. BA, DH-KMS 53-2/106.

mevhum yerlere ekmek gönderilmeye başlandı.¹⁷ Temmuz ayı sonlarına doğru da Yüzbaşı İsmail Bey yanındaki kuvvetlerle birlikte Gediz ve Simav'a hakim oldu. Böylece bu iki kasabada da Kuvayî Milliye hareketi başlatılmış oldu. Hilmi Bey, Kako Mehmed ve Sadık Efendiyi yanına alarak Gediz Kuvayî Milliyesini örgütledi.¹⁸ İsmail Hakkı da Simav'a giderek orayı da Kuvayî Milliye sınırlarına dahil etti. Simav Kuvayî Milliye Mevki Kumandanlığı görevini Kemal Bey üstlendi.¹⁹ Böylece Kütühya tarafından gelecek tehlike önlenmiş oldu.

Uşak'ta Kuvayî Milliyecilere karşı muhalif olanlar "iane"²⁰ toplanması ve "efrad celbi"²¹ konularında zorluk çıkartıyorlardı. Bunun üzerine, Temmuz sonunda Afyon tarafından cepheye gidenler Eşme ve Alaşehir'den alınan kuvvetlerle²² Uşak'a geldiler ve muhalefette bulunanları sindirdiler. 6 Ağustos 1919 tarihinde Tahsin ve Kako Mehmed tarafından Uşak kaymakamı, belediye reisi, telgraf müdürü, polis komiseri vazifelerinden azledildi. Uşak kaymakamı Ahmed Tevfik Bey İsparta'ya gönderildi.²³

Uşak'ta Kuvayî Milliyecilerin muhalefeti sindirmesi İstanbul Hükümeti ve işgal kuvvetlerine Kuvayî Milliyecilerin Hristiyan nüfusa saldırdıkları şeklinde aksettirildi. Bunun asılsız bir şaya olmasına rağmen telaşlanan işgal kuvvetleri İstanbul Hükümetine baskı yaparak Uşak'ta asayişin sağlanmasını istediler.²⁴ Harbiye Nezareti, Konya'da bulunan II. Ordu Müfettişliği vasıtasıyla 23. Fırka Kumandanlığına bir telgraf çeker: "Uşak'da hükümet konağını ve subayı işgal eden kuvvetin kumandanı kimdir? Ve bu işgalden maksadı nedir? Serian bi't-tahkik iş'arı".²⁵ İstanbul Hükümeti, Afyon'daki 1500 kişilik 23. fırkayı asayiş sağlamaya üzere Uşak'a

17. Atalay, *a.g.m.*, 206.

18. Tekeli-İlkin, *a.g.e.*, s. 136.

19. Atalay, *a.g.m.*, s. 206.

20. Savaş zamanlarında ihtiyaçları karşılamak için halk dan toplanan vergilere verilen addır. Bkz: Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, II, İstanbul, 1971, s. 11.

21. Asker toplama.

22. Tekeli-İlkin, *a.g.e.*, s.136'da Uşak'a gelen asker sayısını 200 kadar olduğunu belirtirken, Askeri Tarih stratejik Etüt Başkanlığı (Kıs: ATASE), 14/91-56/46-1'de asker miktarı 600 olarak ifa edilmektedir.

23. BA, DH-KMS 53-2/106.

24. Orhan Duru, *Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye'nin Kurtuluş Yılları*, Milliyet Yayınları, 1978, s. 42.

25. ATASE, 14/91-56/23.

gönderilmesini ister. General Milne bu fıkranın Kuvayî Milliye hareketine katılabileceğini düşünerek Uşak'a gönderilmesini kabul etmez.²⁶

Kuvayî Milliyecilerin Uşak'a yaptığı bu baskın sonucunda "şehir ufak bir cephaneyi geçmiş ise de (bu durum) esasen muhafaza olunub, komisyonlar teşkil edilerek gönüllü kaydına ve iane dercine" başlanmıştır.²⁷ Kuvayî Milliyeciler şehir merkezindeki hanlarda, kumandanlar ise belediye binasında kalıyorlardı. Toplanacak iane miktarı "kasabayı altmış bin ve mülhak nahiyeye kırk bin lira olup peyderpey tahsil" edildi.²⁸ Salihli ve Bozdağ cephelerinin kurulması ve Alaşehir'in bir merkez olarak artaya çıkmasıyla²⁹ Uşak'tan pekçok mücahid bölük bölük Alaşehir'e gönderildi.³⁰

Eski bir İttihatçı olmasına rağmen Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Milliyesi cemiyetinde yer almayan İbrahim Bey, Uşak'ta bulunan Kuvayî Milliyecilerin halka zarar vermesinden endişe duyuyordu. Hilmi Bey'e "Oğlum, bunlarla meşgul olmamız lazımdır. Halka bir zarar gelmesin, idarelerini ele almak ister" diyerek kaygısını dile getirir.³¹ İbrahim Bey, 30 Temmuz 1919'da³² "Redd-i İlhak Cemiyeti"ni kurdu.³³

Bu cemiyetin başkanı olan İbrahim Bey derhal Gediz'den Mehmet Rıza, Demirci'den Mazhar Nurullah, Kula'dan Raşit, Alaşehir'den Nazmi, Salihli Abdullah Salim Beylerden oluşan bir heyet kurarak çalışmaya başladı³⁴ Bu cemiyetin çalışmaları sayesinde milli kuvvetlerin halka zarar vermeleri önlediği gibi, Uşak halkı arasında da Kuvayî Milliye hareketi büyük ölçüde yaygınlaştırıldı.³⁵

2. Batı Anadolu Direnişinde Uşak

a. Alaşehir Kongresi

Alaşehir kongresinden önce Balıkesir ve Nazilli kongrelerinin toplanması; Batı Anadolu'nun kuzey ve güney cephelerinin savaş hatlarında ve gerilerindeki teşkilatlanmaları sağlarken, Batı Anadolu direnişini de halka

26. Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele*, İstanbul, 1976, s. 502.

27. ATASE, 14/91-56/36.

28. BA, DH-KMS 53-2/62; ATASE, 14/91-56/41.

29. Ahmed, *a.g.e.*, s. 93,94.

30. ATASE, 14/91-56/42; BA, DH-KMS 53-2/62.

31. Atalay, *a.g.m.*, s. 207.

32. Ersoy, *a.g.m.*, s. 19

33. Atalay, *a.g.m.*, s. 206.

34. Atalay, *a.g.m.*, s. 207.

35. Tekeli-İlkin, *a.g.e.*, s. 368.

benimsetiyordu.³⁶ 15-16 Ağustos 1919 tarihlerinde Salihli ve Bozdağ cepelerinin merkezi konumunda olan Alaşehir'de bir kongre düzenlendi.³⁷ Bu kongre Balıkesir ve Nazilli kongrelerinin üstlenmekle beraber farklı yönü, mahalli olmayıp bütün Batı Anadolu'yu kapsayacak bir üst kongre niteliğinde olmasıdır.

Alaşehir kongresine; Balıkesir, Manisa, Alaşehir, Sındırgı, Buldan, Gördes, Uşak, Ödemiş, Bozdağ, İnegöl, Denizli, Nazilli, Akhisar ve Ayvalık'dan temsilciler katıldı. Kongrenin açılışında duyulan en büyük eksiklik Güney Cephesinden hiçbir temsilcinin katılmamasıydı. Alaşehir kongresinde Hacim Muhittin Çarıklı başkanlığında Alaşehir temsilcisi Mustafa Bey ile Uşak temsilcisi İbrahim Bey başkan yardımcılığına seçildiler.³⁸ Denizli, Aydın ve Nazilli temsilcilerinin kongreye katılmasına kadar geçen zamanda Alaşehir bölgesini ilgilendiren konular üzerinde duruldu. Bütün cephelele ilgili meseleler Güney Cephesi temsilcilerinin gelmesinden sonra görüşülmüştür.³⁹

Kuvayî Milliye hareketine yürekten inanmış bir kişi olan Uşak temsilcisi İbrahim bey, Alaşehir kongresinde aktif konuşmalarıyla önemli bir şahsiyet olarak ortaya çıkmıştı. Kongre çalışmalarının bitmesinden hemen sonra, 26 Ağustos 1919'da yirmi kişinin katıldığı ve başkanlığını İbrahim Bey'in yaptığı özel bir toplantı düzenlendi. Bu toplantı İstanbul'dan üç grup adına geldiğini belirten Ragıp Nurettin Bey'in ısrarı üzerine gerçekleşti. Toplantıda, İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye'nin ilk kongresini yaptığı 17 Mart'tan 25 Ağustos'a kadar Batı Anadolu'da halk hareketini bütünleştiren kararlar alındı.⁴⁰

b. Uşak Kongresi

Üçüncü Balıkesir ve İkinci Nazilli kongrelerinin arkasından Ekim ayı⁴¹ içinde Uşak'ta bir kongre toplandığına dair bilgiler bulunmakla birlikte, bu kongreye ilgili bilgiler oldukça sınırlıdır.⁴²

36. Tekeli-İlkin, *a.g.e.*, s. 184.

37. Enver Konukcu, "*Milli Mücadele Başlangıcında Alaşehir*", *Milli Mücadele'de Alaşehir Kongresi (16-25 Ağustos 1919)*, İzmir, 1988, s. 21.

38. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü (TİTE), *Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri ve Hacim Muhittin Çarıklı'nın Kuva-i Milliye Hatıraları (1919-1920)*, Ankara 1967, s. 4.

39. Tekeli-İlkin, *a.g.e.*, s. 89-90.

40. TİTE, *a.g.e.*, s. 44, 45.

41. Alaşehir-Uşak Heyet-i Merkeziyesi defterindeki 16. maddede 14. 10.1919 tarihinde Salihli Demirci Hareket-i Milliye Redd-i İlhak Heyet-i Riyasetine gönderilen telgrafın sureti şöyle:

"Akd edileceği beyan edilen kongre için henüz kararlaştırılmış birşey yoktur. Tararrürü halinde iş'ar edileceği beyan olunur.

Hey'et-i Merkeziye Reisi İbrahim" Bkz: Tekeli-İlkan, *a.g.e.*, s. 386.

42. Tekeli-İlkin, *a.g.e.*, s. 222.

3 Mart 1920'de Ankara'dan Kâzım Karabekir Paşa'ya çekilen telgraf Uşak'ta bir kongre toplandığını kesin olarak ortaya koymakta:

"Dersaadet'den kara Vasıf Bey'den gönderilen 26 Şubat 1336 tarihli mektubunda Türkiye ihtilal hareketini temsil eden Karakol Cemiyeti ile Uşak Kongresi hey'et-i icraiyesi namına hareket eyleyen Kafkasya'daki murahhas Baha Sait Bey'in Bolşeviklerle yaptığı bir muahede-i ittifakiye müsveddesi bunun mevaddı hakkında tadilat, izahatı havi bir de mütalâanâmesi melfuf idi. Mektup ve melfufat-ı muhteviyatında Türkiye hükûmet-i ihtilaliyesini temsil eden Uşak kongresi hey'et-i icraiyesi ve Karakol Cemiyet-i ihtilaliyesiyle Kızıl Ordu'ya mensup olup elyevm Dersaadet'te bulunan Miralay İlyaçef beyninde takarrür eden esasat-i ittifakiyenin tarafımızdan tebyiz ve imzasından sonra karakol Cemiyeti tarafından mühürlenerek teati olunacağı zikir olunuyor..."⁴³

Bu telgraftan, Uşak kongresinin Türk halkı adına yapılan bir kongre niteliğinde olduğu anlaşılıyor. Kongrenin diğerlerinden en önemli farkı, Türk halkının kurtuluşunun mahalli teşkilatlanmalarla değil, daha köklü siyasi düzenlemelerde görmesidir.⁴⁴

Uşak kongresi, Karakol Cemiyetiyle bağlantısı olan Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Milliyesi tarafından düzenlenmiştir. Baha Sait'in hem Uşak kongresi hem de Karakol Cemiyeti adına tam yetkili olarak Bakı'ye gitmesi bunu açıkça gösteriyor. 11 Ocak 1920'de Baha Sait'in Sovyetlerle imzaladığı 15 maddelik ön anlaşmayı, Heyet-i Temsiliye'nin gerek içerik gerekse hazırlanma biçimi bakımından kabul etmemiştir.⁴⁵

c. Uşak Heyet-i Merkeziyesi

Alaşehir kongresinde kurulması kararlaştırılan Alaşehir Heyet-i Merkeziyesi ilk toplantısını 14 Eylül 1919'da yaptı. Alaşehir Heyet-i Merkeziyesi, Alaşehir kongresinde kabul edilen⁴⁶ maddeye istinaden merkezini Uşak'a nakletti. Alaşehir'de son toplantısını 29 Eylül 1919'da yapan Heyet-i Merkeziye, Uşak'ta ilk toplantısı Ekim ayında İbrahim Bey'in başkanlığında gerçekleştirdi.⁴⁷

43. Kazım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, İstanbul, 1988, s. 478.

44. Tekeli-İlkin, *a.g.e.*, s. 222, 223, 224, 225.

45. Tekeli-İlkin, *a.g.e.*, s. 224, 225.

46. Heyet-i merkeziye talimatnamesinde 8. madde şöyle:

"Heyet-i merkeziye, karargahını icabında kendisi için muvafık göreceği mahalle nakl edilebilir".

Bkz: TITE, *a.g.e.*, s. 230.

47. Tekeli-İlkin, *a.g.e.*, s. 248, 249.

Uşak Heyet-i Merkeziyesi, Sivas Heyet-i Temsiliyesi'ne yazdığı bir yazıda Alaşehir Heyet-i Merkeziyesi'nin Uşak'a nakledilmesini "...Kütahya livasının iltihakı dolayısıyla merkezi bir vaziyet iktisabı için Hey'et-i Merkeziyye Alaşehir'den Uşak'a nakledilmiştir"⁴⁸ şeklinde açıklar. Bu yazıda diğer sebepler belirtilmemiş olmakla birlikte başka etkenlerin de olduğu bilinmektedir. Alaşehir'deki idareci kadronun Batı Cephesi Kumandanlığı konusundaki çekişmelere karışması, ayrıca Uşak'ın sanayi alanında, özellikle dokumacılıkta gelişmiş olması gibi faktörler bunda etkili oldu.⁴⁹ Uşak Heyet-i Merkeziyesi'nin yetki alanını, Kütahya livasının tamamı, Manisa livasının da Demirci, Kula, Alaşehir, Eşme, Salihli, ve Ödemiş'in "gayr-ı meşğul" kısmı oluşturuyordu. Heyet-i Merkeziyenin temsilcileri, "Reis Uşak murahhası İbrahim Bey, Azalar Demirci'den Mazhar, Salihli'den Süleyman, Kula'dan Ömer, Eşme'den Hacı Nafiz, Gedizden Ali Haydar, Kütahya'dan Seyfi Bey"dir.⁵⁰ Zaman içerisinde boşalan temsilcilerin yerine yenileri gelmiştir.

Sivas kongresinde bütün cemiyetlerin Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adı altında toplanması kararlaştırılmasına rağmen, Uşak'ta Heyet-i Merkeziye "Hareket-i Milliye Redd-i İlhak Cemiyeti Heyeti Merkeziyesi" adını korumuştur.⁵¹ Uşak Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Merkeziye" adı ilk kez Heyet-i Merkeziye defterinin 24 Ocak 1920 tarihli yazısında rastlanmıştır.⁵² Bu adın Aralık ayı sonlarında kullanılmaya başlandığı sanılmaktadır. Refet Bey'in Batı Anadolu'da Kuvayî Milliyeden sorumlu hale gelmesinden sonra, Heyet-i Merkeziye'nin adı "İzmir Şark Mıntokası Heyet-i Merkeziyesi" olarak değiştirildi. Bu düzenlemeye göre Batı Cephesi için gerekli malzemeyi bu heyet sağlayacaktı. Bu isim değişikliğiyle birlikte denetim sahası da genişlemiştir. Heyetin denetim alanına Kütahya sancağı, Çivril, Dinar kazaları dışında Afyonkarahisar'ın geri kalan kısmı ve Manisa sancağının işgal edilmeyen kısımları girdi. 26 Mart 1920'de Uşak Heyet-i Merkeziyesi'nin 282 sayılı yazısıyla Sandıklı, Bolvadin, Aziziye ve Afyonkarahisar merkez kazasından bir temsilcinin Uşak Heyet-i Merkeziyesine katılması istendi. 22 Haziran 1922'de başlayan Yunan taarruzundan sonra, muhtemelen 26 Haziran 1920'de faaliyetine son vermiştir.

48. Tekeli-İlkin, *a.g.e.*, s. 397.

49. Tekeli-İlkin, *a.g.e.*, s. 249

50. Tekeli-İlkin, *a.g.e.*, s. 397.

51. Tekeli-İlkin, *a.g.e.*, s. 249.

52. Tekeli-İlkin, *a.g.e.*, s. 437,438

Uşak Heyet-i Merkeziyesi'nin vazifesi sadece cepheye asker göndermek değildi. Cephe gerisinde de bir takım ihtiyaçları gidermeye çalışıyordu. Heyet-i Merkeziye'nin verdiği hizmetleri şu başlıklar altında toplayabiliriz:

1. Cephe gerisi hizmetlerin görülmesi: Anadolu'da ölüm kalım mücadelesi verilirken Batı Cephesine asker sevki sadece gönüllü kaydına göre yapılması yeterli olamazdı. Nitekim, Alaşehir kongresinde önce Redd-i İlhak cemiyetleri, Osmanlı devletine ait olan askere alma yetkisini kullanarak cepheye asker sevk etmişlerdi. Uşak Heyet-i Merkeziyesi'nin bu tutumu izlemesi kaçınılmazdı. Heyet ilkönce bedeli nakdiyeye şiddetle karşı çıktıysa da sonra, para sıkıntısı yüzünden kabul etmek zorunda kaldı. Cepheye sevk edilen askerlerin gıda maddeleri, giyim kuşamları, hayvan koşum takımları ve cephaneleri tedarik ediliyordu. Bu malzemeler ne kadar ucuza sağlanırsa sağlansın Heyet-i Merkeziye'nin alım gücü fazla yoktu. Malzemelerin cephe gerisinde imal edilmesi bir mecburiyet haline gelmişti. Diğer bölgelere göre Uşak'ta sanayinin daha gelişmiş olması, cephe için imalat teşkilatlanmasını kolaylaştırmıştır. Cephe gerisinde tedarik edilen malzemenin, o günün şartları altında en kısa zamanda cepheye ulaşması gerekiyordu. Taşımada demiryolundan, trenin işlemediği ya da çalışmadığı zamanlarda ise merkezlerden, deve kervanlarından ve arabalardan faydalanarak nakliyat yapılmıştır.

2. Cephe gerisinde düzenli ve güvenliği sağlama çalışmaları: Anadolu'da güvenliği sağlama konusunda son derece aciz olan İstanbul Hükümetinin bu görevini, Batı Anadolu'nun cephe gerisinde Uşak Heyet-i Merkeziyesi üstlenmişti. İşlerin düzenli bir şekilde devam etmesi için çok gerekiyordu. Heyet-i Merkeziye Kuvayî Milliyecilerin keyfi baskılarda bulunmasını önlemeye çalışmış, halkı ezdirmemiştir.

3. Toplumsal Yardımlaşma: Kısıtlı imkanlar ve sınırlı kaynaklar içinde çalışmalarını sürdüren Heyet-i Merkeziye'nin gayesi halk arasında yardımlaşmayı sağlayacaktı. Ancak Heyet-i Merkeziye'nin sosyal yardımlaşma konusunda başarıya ulaştığı söylenemez. Ülkenin içinde bulunduğu felaketi düşünenecek olursak, bu; ne çok kıt kaynağı olan Heyet-i Merkeziye'nin ne de canından başka ortaya koyacak fazla birşeyi olmayan hakkın sorumsuzluğuyla.

4. Ekonomik hayatın sürmesiyle ilgili çalışmalar: Herşeyden önce Kuvayî milliye'nin Yunanlılara karşı başarıya ulaşabilmesi için ekonomik hayatın her bölümün canlı tutulması gerekiyordu. Heyet-i Merkeziye üretimi etkileyecek bütün olumsuz faktörleri ortadan kaldırmak için çok çaba sarfetti. İstanbul Hükümetinin zahire ihracını yasaklamasına rağmen Uşak

Heyet-i Merkeziyesi bu yasağı ancak on beş gün uygulayabildi. Uşak Heyet-i merkeziyesi, Balıkesir Heyet-i Merkeziyesi'nin bütün telkinlerine karşı bu uygulamasıyla Uşak'ta büyük bir ekonomik buhranın meydana gelmesini önledi. Uşak'ın ekonomik hayatında büyük yeri olan tarımın korunmasına çok önem verildi.

5. Kaynakların sağlanması: Heyet-i Merkeziye cepheye gittikçe artan ihtiyaçları, nakdi ve aynı kaynaklardan sağlanıyordu. Altı aylık olarak yapılan 400.000 TL. bütçenin yüzden otuzu Uşak'a gitti. Bu para iane şeklinde üç taksitle toplanacaktı. Bütçenin hazırlanmasından bir süre sonra iane toplama işi de yetersiz hale gelmişti. Devamlı bir gelir kaynağı Okturuva⁵³ alınması yoluna gidildi. Heyet-i Merkeziye, başta askerlerden bedeli nakdi alınmasına karşı çıktığıysa da daha sonra para sıkıntısı yüzünden kabul etmek zorunda kaldı.

6. Heyet-i Merkeziyenin siyasi fonksiyonu: İtilaf devletleriyle hiçbir ilişkisi olmayan Uşak Heyet-i Merkeziyesi, sadece Batı Anadolu'da yapılan mezalimler karşısında onların temsilcilerine protesto telgrafları çekmekle yetinmiştir.

Heyet-i Merkeziyenin İstanbul Hükümetine karşı takınacağı tavır, işbaşına gelecek hükümetin Milli Mücadeleye karşı ve taraftar olmasına bağlıydı. İstanbul Hükümeti Milli Mücadeleye taraftar olsa bile Uşak Heyet-i Merkeziyesi'ne ters gelen kararları ve emirleri uygulamamakta direniyordu. Genelde Uşak Heyet-i Merkeziyesi, Milli Mücadele yanlısı hükümetlerin siyasetini takip etmiştir.

Uşak Heyet-i Merkeziyesi, Sivas Heyet-i Temsiliyesi'ni kabul etmekle birlikte kendi varlığını da korumaya devam etti. Heyet-i Temsiliye Ankara'ya geldiğinde bağlılık telgrafıçeken Uşak Heyet-i Merkeziyesi, Meclisin açılışında da yararlılıklar gösterdi.⁵⁴

3. Yunan Taarruzunda Uşak

Sivas kongresinin toplanmasından kısa bir süre sonra Yunan kuvvetlerinin hareketi geçmesiyle İzmit, Eskişehir, Konya livaları en hassas bölge haline geldi. Bu livalarda İstanbul Hükümeti taraftarı olan bazı mutasarrıflar Kuvayî milliyenin teşkilatlanmasını önlemeye çalışırken, Heyet-i Temsiliye ise İstanbul Hükümetini istifaya zorlayarak bölgede etkisini daha da arttırmak istiyordu.⁵⁵ Bu ortamda Garbî Anadolu Umum Kuvayî Milliye

53 "Şehir ve kasabalara ticaret maksadıyla getirilen eşyadan alınan vergi yerinde kullanılan bir tabirdir". Bkz: Pakalın, *a.g.e.*, II, s. 724.

54 Tekeli-İlkin, *a.g.e.* s. 249-268.

55 Ali Fuat Cebesoy, *Millî Mücadele Hatırlarım*, İstanbul, 1953, s. 182.

Kumandanlığı'na Ali Fuat Paşa, Eskişehir Müntika Kumandanlığı'na Atıf Bey,⁵⁶ 23. Fırka Kumandanlığı'na Ömer Lütfi Bey getirildiler.⁵⁷ 2 Ekim'de Harbiye Nazırı Mersinli Cemal Paşa'nın Batı Cephesinde yaptığı düzenlemede 20. Kolorduya bağlı 23. Fırka ile doğrudan Harbiye Nezaretine bağlı 57. Fırka Konya'da bulunan Albay Fahrettin (Altay) komutasındaki 12. Kolorduya bağlandı. 12. Kolordunun İstanbul Hükümetine mi yoksa Sivas'a mı bağlılık göstereceği belli değildi. Heyet-i Temsiliye, Albay Refet (Bele) Bey'i Batı Anadolu'ya gönderilerek, 23. ve 57. firkaları denetim altına aldı.

12. Kolorduya bağlı 23. Fırkanın 68. Alayı, bir taburu eksik olarak Uşak'a yerleşti. Harbiye Nazırı 20 Aralık 1919'da 23.Fırkanın Alaşehir'den Afyonkarahisar'a nakledilmesi emrini verdi. Bu emri kabul etmeyen Ömer Lütfi Bey görevinden alındı. Yerine, 8 Ocak 1920'de Aşir bey atandı.⁵⁸ 23. Fırkanın içinde ayrıca Milis Tümeni de yeralmaktaydı. Ocak 1920'de Milis Tümeni içine Hücum Taburu da katıldı. İbrahim Bey'in isteğiyle kurulan Uşak Hücum Taburu, Çerkes Ethem Bey'in emrine verildi.⁵⁹ 20. Kolordu Kumandanı Vekili İsmet bey tarafından 12. Kolordu Kumandanlığına, Eskişehir ve Uşak Ahz-ı Asker kalemlerine tebliğedilen bir yazıyla "Afyonkarahisar livası dahilinde bulunan Sincanlı, Sandıklı, Bolvadin şubeleri yalnız efrat ve vesâit-i nakliye ve cem'î hususlarında Uşak ahz-ı asker kalemine" bağlandı.⁶⁰

Batı Anadolu'da Kuvayî Milliye faaliyetlerini yaygınlaştırmaya çalışırken, Yunanlılar da işgal sahalarnı genişletmek için 22 Haziran 1920'de İzmir'den taarruza geçtiler. Yunan birliklerinin bir kolu Bursa yönüne, bir kolu İzmir'in doğusuna doğru hareket etti. İzmir'in doğusuna doğru ilerleyen Yunan birliklerinin Alaşehir'e yaklaştığını 24 Haziran'da haber alan halk iherilere göç etmeye başladı. Alaşehir Kaymakamı Nusret Bey, Uşak'a geldiğinde buranın karışıklık içinde olduğunu gördü. Nusret Bey'in yanına gelen Uşak Kaymakamı Azmi Bey, "şehir halkının iki kısma ayrıldığını ve bir kısmının müdafaaların beyhude olduğuna kani bulunduğunu" söyledi.⁶¹

Ankara Hükümetine göre, Uşak'a doğru ilerlemekte olan Yunan kuvvetleri en tehlikelisiydi. Bu kuvvetlere karşı yığınak yapılması düşünüldü. Ali Fuat Paşa, 27 Haziran'da elindeki kuvvetlerin Uşak'a nakledilmesi emrini

56. Cebesoy, *a.g.e.*, s. 189.

57. Tekeli-İlkin, *a.g.e.*, s. 134.

58. Tekeli-ilkın, *a.g.e.*, s.292,293,299.

59."İşgal ÖncesiUşak", *Dünkü Bugünkü Uşak*, anlatan (Kıs:an): Mehmet Koçyiğit, yazar (Kıs:yaz): Nevzat Sebüktay, 1/5-6 1 Haziran-Temmuz 1969, s. 33.

60. ATASE, 258/18/94-1.

61. Kaygusuz, *a.g.e.*, s. 210.

verdi. Eskişehir ve Konya'daki 200 kişilik müfreze ile Düzce'deki 11. Fırkanın Uşak'a gitmesi için hareket etmesini istedi. Ali Fuat Paşa 29 Haziran'da ilkönce Afyon'a sonra da Uşak'a gitti. Aynı gün Yunan piyadesi Kula'ya, süvarisi de Alaşehir-Uşak demiryolu boyunca yürüyüş halindeydi. Ali Fuat Paşa Aşir Bey'e "Uşak ve Bursa istikametlerinde ilerlemekte olan Yunan kuvvetlerini oyalamağa ve önlemeğe çalışarak vakit kazanmak mecburiyetindeyiz. Eski usulde millî müfrezeler teşkilatı lağv edilmiştir. Ordu kamilen milli idârenin emrine geçmiş olduğundan yeniden teşkil ve tanzim edilecektir" şeklinde emir verdi.⁶²

Yunan ordusunun kuzey kanadı Bursa'ya doğru ilerlerken ordunun ağırlık ağırlık merkezi Eşme'nin gerisinde kaldı. Eşme'nin kuzey-doğusunda bulunan 23. Fırkanın önünde, Yunanlıların yayılma hareketi yapmaları sonucunda, Uşak'a kesin olarak taarruzda bulunacakları anlaşıldı. Bunun üzerine 12. Kolordunun ihtiyat kıtaları ile Batı Cephesi ihtiyatından bir piyade alayı, bir dağ bataryası ve Çerkes Ethem'in Kuvayî Seyyaresiyle 23. Fırka takviye edildi.⁶³ Bu tarihlerde Uşak'ta toplanmaya başlayan 11. Fırka Bozöyük'e sevk edildi. Sadece bu fırkanın 131. Alayı Uşak'ta bırakıldı. 23. Fırka, 250 kişilik Arnavut Müfrezesi, (25-26 Haziran'da Alaşehir yakınında Tepeköy'de Yunan birlikleri tarafından dağıtılan, fakat 500 kişiyle yeniden kurulan) Uşak Hücum Taburu ve Konya'dan gönderilen birlikler İnay cephesinde toplandı.⁶⁴

Yunan taarruzu karşısında Türk kuvvetlerinin mukavemet edememesi yüzünden İcra Vekilleri Heyeti, Bekir Sami Bey ile Aşir Bey'i görevinden aldı. 23. Fırka Kumandanlığına Kurmay Yarıbay İzzettin Bey (Çalışlar) getirildi. 1 Ağustos'ta Uşak'a gelen İzzettin Bey'in yanında Mustafa Kemal Paşa'nın da olması daha çok gönüllü asker toplanmasına sebep oldu. 3 Ağustos'ta Banaz'dan 47 süvari, 19 gönüllü, 4 Ağustos'ta Hacım ve Sivasslı'dan 10 süvari, Karahallı'dan gönüllü birlikler cepheye gitti.⁶⁵

Ağustos ayında Uşak'ta 250-300 kişilik Milli Piyade Taburu kuruldu. Hemen arkasından da 23. Tümen Kumandanı, Uşak Süvari Alayı'nı kurdu. İzzettin Bey, çete adını verdiği Kuşçubaşı Eşref'in; İnay'da bulunan Binbaşı Abidin Bey'in, Konya'dan gelen Çerkes İlyas'ın ve Arnavut çetelerinin kuvvetlerine güvenmiyordu.⁶⁶

62. Cebesoy, *a.g.e.*, s. 427-433.

63. Cebesoy, *a.g.e.*, s. 454.

64. Tekeli-İlkin, *a.g.e.*, s. 319.

65. Erhan Aktaş, *Atatürk ve Uşak*, İstanbul, 1981, s. 20-23.

66. İzzettin Çalışlar, "Uşak'tan Hatıralar", *Uşak Halk Eğitimi Dergisi*, 1/2, 1978, s. 7; 23.

Fırka Kumandanı İzzettin Bey'in Uşak'ta kurduğu iki birlikten başka, Yüzbaşı İsmet

4. Uşak'ın İşgal Edilmesi

Ağustos ayının başından yirmi yedisine kadar Uşak'ta Türk ve Yunan kuvvetleri arasında önemli bir olay olmadı. Sadece karşılıklı keşif faaliyetleri devam etti. 27 Ağustos'ta düşman kuvvetleri, Alaşehir'den Uşak yönüne saldırıya geçti.⁶⁷ 23. Fırkanın hem Uşak'ı örtmek hem de müdafaa yapmak gibi iki vazifesi vardı. Müdafaa için Sarayköy, Külköy, Karakuyu, Karahasan köylerinde mevzilenen fırkanın sol yanı Selikler köyüne kadar uzanıyordu.⁶⁸ Kurban Bayramı izinleri sebebiyle Uşak'ta mevcutları az olan Milli Piyade ve atlı bölükler bırakıldı.⁶⁹ Yunan ordusunun Uşak'ı işgal ederek ilerlemesi ihtimali karşısında, 12. Kolordu tarafından Dumlupınar-Uşak arasında kemer, köprü, tünel gibi yerlerin tahrib edilmesine karar verildi.⁷⁰

28 Ağustos'ta Uşak cephesinin durumunu konuşmak üzere Fahrettin Bey'in yanına Mustafa Kemal ve Fevzi Paşalarla, Kurmay Albay İsmet ve Binbaşı Salih Beyler Afyon'a geldiler.⁷¹ Fahrettin Bey, bu toplantıda Karakuyu'da oluşturulacak müdafaa mevziini anlattı. Bu plana göre; Karakuyu istasyonunun ilerisinde bulunan müdafaa mevziini herhangi bir kıtaya dayanmamış olması ve Türk kuvvetlerinin azlığı sebebiyle silahlı bir çatışmaya girilemeyecekti. Fahrettin Bey, 23. Fırkanın en kısa zamanda dağları dayanan bir yere çekilmesini önerdi. Bu planın uygulanması için harekete geçildi. Bu yüzden Fahrettin Bey, Afyon'un berisinde bulunan bir Alay ve Piyade ile Kütahya'daki Çerkes Ethem kuvvetleri, 23. Fırkaya yardıma gönderildiğinde bu fırkanın düşman taarruzuna karşı koyup koyamayacağını anlamak için İzzettin Bey'e telefon etti. İzzettin Bey "Bu kuvvetler yetişirse mukavemet edebilirim. Yetişmeyecekse çekilme uygun olacaktır" dedi. Ali Fuat Paşa, yapılan telefon görüşmesinde çekilmeyi şiddetle reddetti.⁷²

kumandasındaki Uşak Hücum Taburu, Alaattin Tiritioğlunun idaresindeki Akıncı Müfrezesi ve Ethem Kaya'nın kumandasındaki Uşak Heyet-i Merkeziyesinin İnzibat Kıtası kurulmuştur. *Uşak 11 Yıllığı 1967, 1968, Uşak, s. 64,65.*

67. Çalışlar, *a.g.m.*, s. 8.

68. Aktaş, *a.g.e.*, s. 26.

69. Çalışlar, *a.g.m.*, s. 8.

70. ATASE, 645/7/33.

71. Fahrettin Altay, *10 Yıl Savaş ve Sonrası*, İstanbul, 1970, s. 264 de Ali Fuat Paşa'nın Afyon'a gelmemesini şöyle açıklar: "Ali Fuat Paşa'nın, Paşaların kendi vazifesine müdahale ettikleri zehabına kapıldığını ve bundan müteessir olduğunu hissettim". Cebesoy, *a.g.e.*, s. 454, 455'de trenleri geçirmek istediği için Afyon'a gitmediğini ifade etmektedir.

72. Altay, *a.g.e.*, s. 263, 264.

I. Kuvayî Seyyare'den Reşit Bey, 28 Ağustos'ta kumandasındaki kızanlarla birlikte 23. Fırkaya katılmak üzere Simav'dan ayrıldı. Aynı gün 131. Alay da 23. Fırkaya katılmak için yola çıktı. Bu sırada düşman kuvvetlerinin büyük bir kısmı Demirci ve Çukurlar'da bulunuyordu. Çukurlar'daki Yunan kuvvetlerinin Uşak'a taarruz etmesi halinde seyyar kuvvetlerimiz düşmana karşı koyamadığından bozulma tehlikesiyle karşılaşabilirdi. Bu yüzden bin atlı ve üç yüz piyade Çam köyüne gönderildi.⁷³

28 Ağustos'ta Yunan kuvvetleri Elvanlar'daki ileri kitalarımıza taarruza geçtiler. 28/29 Ağustos gecesinde çok miktarda takviye kıtası olan Yunan birlikleri 29 Ağustos sabahı üç fırka kadar bir kuvvetle Karakuyu'daki Türk mevzilerine karşı taarruza geçti.⁷⁴ Çerkes Ethem'in kuvvetleri 23. Fırkanın yardımına yetişemedi. 131. Alayında sadece bir taburu Karakuyu'daki 23. Fırkanın sağ yanını saran düşman kuvvetleri Uşak'a doğru sokulmaya başladı. Düşmana karşı koymaya çalışan gönüllü süvariler başarısız olunca dağılmaya başladı.⁷⁵ Yunan kuvvetleri karşısında Türk birlikleri Uşak'a ve Uşak'ın güneyinden Tabak'a ve Banaz'a geri çekildi.⁷⁶ 29 Ağustos'ta Uşak işgal edildi.⁷⁷ Yunanlılar, Uşak şehrini işgal ederken, Türk kuvvetlerinin mukavemetiyle karşılaşmadı.

Uşak'ın işgal edildiği gün şehirde bulunan Mehmet Koçyiğit, Türk askerlerinin Yunan ilerleyişi karşısındaki ilgisizliğini şöyle anlatıyor: "29 Ağustos 1920 günü pazar sabahı idi. Gecedeki beri arka arkasına muntazam asker geliyordu. Sabahleyin bir ara erkenden bir arkadaşım ile istasyona gittik. İstasyon'da asker kalabalığı vardı. Top ve silah seslerinin yaklaşmasına rağmen askerlerimizde hiçbir telaş yoktu. Kavun karpuz yiyorlardı. Orada bulunan bir sivil bağırdı-biz de dolaştık. Beri taraftan memlekte daha doğrusu bizim istasyon semtinde telaş başlamamıştı..".⁷⁸ Düşman Uşak istasyonunu döğmeye başlamıştı. 12. Kolordunun Uşak'ta gönderdiği alayın ikinci taburu geldiği ikinci tren istasyona girdiği sırada düşmanda şehre girdi. İstasyonun doğusundaki Ciğeroğlu şimendüfer köprüsü tahrible görevli istihkam teğmeni dinamitleri vaktinden önce ateşledi ve dinamit tren

73. ATASE, 645/7/51.

74. ATASE, 561/46 (23) /19

75. Altay, a.g.e., s. 265.

76. ATASE, 561/46 (23)/19

77. Rahmi Apak, *İstiklal Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, Ankara, 1990, s. 198.

78. "İşgal Öncesi Uşak", *Dünkü Bugünkü Uşak*, an: Mehmet Koçyiğit, Yaz: Nevzat Sebüktay, 1/5-6, 1 Haziran-Temmuz 1969, s. 25.

geçerken infilak etti. Tren ikiye ayrılmış, yolculardan ölenler olmuştur.⁷⁹ Uşak'ın işgali sırasında Yunanlılar 400 esir, iki top, iki havan topu, dört lokomotif ve cephane yüklü bir tren ele geçirdiler.⁸⁰

Uşak'ın işgali sırasında 23. Fırka ile milli kuvvetlerimiz çok kayıp verdi.⁸¹ 23. Fırkanın ve 172. Alaylarıyla 12. Kolordudan gelen takviye kıtası Dumlupınar'da mevzilendi.⁸²

Yunan ordusu Uşak'ı işgal ettikten sonra ileri hareketten vazgeçti. Yunanlılar askeri planın uygulanması için gerekli hazırlık yapmayı ihmal ettiklerinden, Anadolu'nun içine daha fazla sokulamadılar.⁸³

Gediz taarruzunda Yunan kuvvetlerinin üstün gelmesi ve Uşak'ı işgal etmeleri sonucunda Ali Fuat Paşa, "Garbî Anadolu Umum Kuvayî Milliye Kumandanlığı" görevinden alındı. Batı Anadolu Cephesinde yeni düzenlemelere gidildi. Batı Anadolu'nun Güney Cephesine Albay Refet Bey, Batı Cephesine Albay İsmet Bey getirildi.⁸⁴

5. Yunanlıların Uşak'ta Türklere Karşı Tutumu

Yerli halk Uşak'ın işgal edilmesinden son derece üzgündü. Halk Yunan askerlerini görmemek için evlere kapanıyordu. İleri yaştaki kişiler "Seferberliğin dört senesinde dört cepheye dört yıl çalışıp nice canlar verdikten sonra bu mu olacaktı." diyerek karamsarlıklarını dile getiriyorlardı. Rum azınlık ise Yunan askerlerinin Uşak'a gelmesinden son derece sevinçliydi.⁸⁵

Yunanlılar Uşak'a girdikleri zaman eşrafdan ve köylülerden pekçoğunun evlerini yağmaladılar ve yaktılar. Türk esirlerine son derece kötü davranarak habs ettiler.⁸⁶ Ayrıca, işgal sırasında da Yunan askerleri

79. Altay, a.g.e., s. 265; "İşgal Öncesi Uşak", s. 26.

80. Apak, a.g.e., s. 198.

81. İ.Hakkı Tümerdem, *Türk İstiklal Cephesi Operatif ve Tabiye Bakımından İnceleme*, Ankara, 1944, s. 11.

82. Nazmi Malkoç, *920 (336) Yılı'nın Kurtuluş savaşları*, Ankara, 1937 s. 123.

83. ATASE, 610/12-A/F-17.

84. *Nutuk*, Ankara, 1982, s. 502-504.

85. Haşim Tümer, "Uşak'ın İşgali ve Sürgünler", *Uşak Halk Eğitimi Dergisi*, 1/1, Mart 1978, s. 19

86. ATASE, 561/46 (23)/23

pekçok kişiyi öldürdü. Bu katliamda ne suç tespiti ne de mahkeme kararı alındı.⁸⁷

Yunanlılar Uşak'ı işgal ettikten sonra bir yanda da şehirde yerleşmeye, idarî ve askerî tesis kurmak için bazı evlere el koydular. Göbelezzade Sadık Bey'in evi Mevki Kumandanlığı, Tiritioğlu Hamit Ağa'nın evini 12. Fırka Kumandanlığı, Pekmez hanı İnzimat Kumandanlığı ve Nezarethane, Hacı Bekirlerin evi Merkez Kumandanlığı, Esnaf ve Eytam Mektebi Divanı Harp, Ciğeroğlu Hacı Mehmet Efendi'nin evi Divan-ı Harp için soruşturma yeri olarak ayrıldı. Akarcaların İsmail Efendi'nin evi, siyasi çalışmalar için tahsis edildi. Nakib Efendi'nin evi, misafir ağırlamak için içindeki eşyalarıyla birlikte el kondu. Okkaların evine bir askeri birlik getirildi. Kalabakların Hacı Ahmet Ağa'nın, Ciğeroğlu Hakkı Efendi'nin, Hamzaların Hacı Mehmet Kalfa'nın, Yünlülerin Abdullah Efendi'nin, Tekkeşlerin İsmail, Osman ve Mehmet Efendilerin, Karabeylerin Yusuf Ağa'nın evleri hastane yapılmak üzere el kondu. Şehirde vazifeli olan subaylara ayrı ayrı evler tahsis edilirken erleri de camilere, okullara ve medrese odalarına yerleştirdiler.⁸⁸

Yunanlılar Uşak'ta idam edecekleri kişiler hakkında ne suç tesbiti yaparlar ne de mahkeme kararı alırlardı. Bunun tek istisnası Canların Kadir Efendi Canların Kadir Efendi ve arkadaşları olmuştur. Afyon'daki Türk kuvvetleri adına muhbirlik yapan Canların Kadir, Tiritlerin Kerim Efendiler ile Yılandıcıların Derviş Mehmet ve Gedizli Kadayıfçı İsmail Ağalar, Yunan Harp Divanı kararıyla idam edildiler.

Yunanlılar Uşak kazasındaki yerli halkı sindirmek için nüfuzlu kişileri Atina ve Yunan Aldalarındaki esir kamplarına sürdüler.⁸⁹ Sürgüne yaklaşık üç yüz kadar kişi gönderildi.⁹⁰ Bu insanlar on-oniki ay vatanlarından ayrı kaldılar.⁹¹ Sürgün edilenlerin bir kısmı Millî Mücadeleye

87. Haşim Tümer, "Uşak'ta İdam Kararları", *Uşak Halk Eğitimi Dergisi* I/3, Temmuz 1979, s. 15.

88. Tümer, "Uşak'ın İşgali ve Sürgünler", s. 19, 20.

89. Tümer, "Uşak'ta İdam Kararları", s. 15, 19.

90. *Hakimiyet-i Milliye*, 13 Mart 1921.

91. Sürgüne giden listesi olmadığı için Haşim Tümer, yaptığı araştırma sonucunda şu isimleri tespit etmiştir: "Haşim Tekin Bulkaz, Eczacı Salim Alyanak, Perdahcızade Ahmet Efendi, Civelek Şakir Paşa, Acemlerin İrfan Bey, Paşa oğlu Fevzi Bey, Taracı Zade İbrahim Efendi Acem Oğlu Neşet Bey, Ali Usta Oğlu Mehmet Efendi, (Bu zat sürgünde vefat etmiştir.) Curuk Oğlu Mehmet Usta, Kureyş Köylü Ramazan Ağa, Karalar Köylü Mustafa Ağa ve Ciğer Oğlu Osman Efendi, Bacakların Osman, Zeki ve Tevfik Beyler, Yılandıcıların Hasan Bey, Torlak Hasan Efendi, Şadak Oğlu Halil Usta, Salih Hoca Oğlu İsmail Efendi, Arap Ali Oğlu

katıldıkları için, bir kısmı da sudan bahanelerle suçladı. Bu suçlamaları Acemlerin Nail Bey şöyle dile getirir: "Yunan askerlerinin çoğu hırsızlığı bir meslek gibi benimsemişlerdir. Birliklerinde de ne bulabilirlerse (pirinç, şeker, un, fotun (fotin), battaniye gibi) çalarlar, çarşıda halka satarlardı. İstedikleri fiatı vermeyenleri suçlamak için o malı vermekle beraber bir başka isimle kumandanlarına ihbarda bulunurlar: "Filan dükkanda kaçak mal var" diye jurnal ederlerdi. Çizmecilerin rahmetli Hasan Ağa, buna benzer bir ihbar yüzünden sürgün edilmiştir. Bu sürgün Hasan Ağa'nın hayatına mâl olmuş yurduna yuvasına dönememiştir".⁹²

Yunanlılar, Uşak'taki mağazaları ve eczaneleri meyhaneye çevirip, camileri ve medreseleri mühimmat deposu ve hapisane haline getirdiler. Düşman askerleri halka huzur vermiyordu.⁹³ Geceleri herkes evinin önüne fener asmak zorundaydı. Bazen Yunan askerleri evlerin önündeki fenerleri alarak ev halkına "niye fener asmadınız" diye bağırırlardı.⁹⁴ Devamlı ev ev dolaşarak öğrendikleri yamalak Türkçeleriyle "Üç yumurta bir tavuk" diyerek halka angarya yüklemişlerdir. Yatsı ezanından sonra Uşak'ta sokağa çıkma yasağı ise işgal boyunca sürmüştür.⁹⁵

6. Yunanlıların Menfaatine Çalışan Şahıslar ve Çeteler

Yunanlılar İzmir'i işgal ettikten sonra Batı Anadolu'da ilerlerken bazı efeler ve şahıslar çıkarları uğruna düşmanla işbirliği yapmaktan çekinmemişlerdir. Yunan kuvvetleriyle maddi çıkar karşılığında işbirliği yapan efelere "Yunan Efesi" denilirdi.⁹⁶ Bu Yunan efelerinden birisi de Tatarlı/Hain Musa idi. Milli Mücadele başladığında Osmanlı devleti safında

Mehmet Efendi, Çorapların Ömer Efendi, Alanyalıların Ata ve Babası Rasih Efendi, Rasih Efendi'nin Kardeşi Ali Efendi, Ethem Kaya Bey, Şaver Oğlu Hacı Mustafa Efendi, Ziraat Bankası Müdürü İlyas Efendi, Kabalak Oğlu Ömer Ağa, Adanalı Damadı Hacı Ahmet Efendi, Avukat Nuri Bey, Akarcıların Enver Bey, Halitlerin Halit Efendi, Arif Oğlu Ali Usta, Bahçevan Arabın Osman Ağa, Sivaslı Hasbi Hoça, Çizmecilerin Hasan Ağa ve Köylerden isimleri hatırlanamayan bir çok kişi... Hacı Gediklerin Nuri Efendi, Tekeli Oğlu kerim Efendi, Alanyalı Hafız Efendi, Hacımlı Küçük Mehmet, Rıza Polat da sürgün edilenler arasındadır" Bkz: Tümer, "Uşak'ın İşgali ve Sürgünler", s. 20, 21.

92. Tümer, "Uşak'ın İşgali ve Sürgünler" s. 21.

93. *Hakimiyet-i Milliye*, 13 Mart 1921.

94. "Uşak'ın Kurtuluşu", *Dünkü Bugünkü Uşak*, an:Hacı Sebüktay, yaz: Nevzat Sebüktay, I/5-6, Haziran-Temmuz 1969, s. 43.

95. Ersoy, *a.g.m.* s. 20.

96. Mahmut Aslankaya, doğum yeri; (Kıs: d.y) Uşak/Banaz/Büyük Oturak, doğum tarihi; (Kıs: d.t) 1906, Şubat 1990 tarihinde yapılan röportajdan.

yer alan Musa daha sonra Kuvayî Milliye tarafına geçti. Çerkes Ethem'in Bintepeleler (Salihli) müfrezesine katıldı. Çerkes Ethem'in Yunan kuvvetleri tarafına geçmesine rağmen, Musa düşman kuvvetleri safına katılmadı. Ancak Yunan kuvvetlerine kılavuzluk etmekten de geri kalmadı. Yunanlıların Uşak'a girmesinde Musa'nın büyük katkısı oldu.⁹⁷ 27 Ağustos'ta Düşmanın Sandıklı-Çardak-Sarayköy hattına yanaştıkları sırada Uşak muharebesi başlamıştı. 27 Ağustos gecesi Musa, Sarayköy ile Külköy arasındaki yüksek kayalıklara Yunan kuvvetlerini çıkardı. Türk birliklerinin bütün çabalarına rağmen yüksek kayalıklardaki Yunan kuvvetleri aşağıya indirilemedi. 28 Ağustos'ta Türk ve Yunan kuvvetleri arasında yapılan muharebe, düşmanın üstünlüğüyle sonuçlandı.⁹⁸

Uşak-Gediz mıntıkasında bulunan İbiş çetesi, Yunan askerlerine ufak tefek yardımlarda bulunuyordu.⁹⁹

Çomuk Musa adında başka bir eşkiya da, çetesiyle birlikte Çivril arasındaki halka kötü muamele yapıyordu. Çomuk Musa, Türk kuvvetleriyle başı sıkıştığında Yunan tarafına sığınmaktan çekinmiyordu. Fahrettin Bey'in isteğiyle 1920 Temmuzun sonlarına doğru yakalandı.¹⁰⁰

Uşak'ta Yunanlılara hizmet eden şahısların başında, Uşak belediye başkanı Hulusi Bey¹⁰¹ vardı. Yunan Generali Nider tarafından Uşak Belediye başkanlığına tayin edilen Hulusi Bey, Yunanlılara hizmet ediyordu. Fransa, Amerika nezdinde teşebbüste bulunarak onlara "Biz Kuvayî Milliye mezaliminden bizar kaldık, usandık. Daire-işgali tevsi etmek için Yunan hükümetine durumu anlatınız" diye telgraf çekti. Telgrafın altına da "Uşak ahalisi müslimesi Belediye Reisi Hulusi" olarak imzasını atmıştır.¹⁰²

Uşak belediye başkanı Hulusi Bey'den başka Uşak'ta Yunanlılara yardım eden şahıs çoktu. Tespit edebildiklerimiz; Çolak Eyüb, Hoca Ali, Molla-zâde Lütfi, Azizlerlioğlu Ali Efendi¹⁰³, Sivaslı'dan Gavur Bayram¹⁰⁴,

97. Rıza Uludağ, d.y: Uşak, d.t: 1893, Şubat 1990 tarihinde yaptığı röportajdan.

98. Çalışlar, a.g.m., s. 8,9.

99. İbrahim Ethem Akıncı, *Demirci Akınları*, Ankara, 1989, s. 185.

100. Altay, a.g.e, s. 259.

101. Yunanlılarla işbirliği yapan Uşak Belediye Reisi Hulusi bey 150'likler arasındadır. Bkz: İlhami Soysal, *150'likler*, İstanbul, 1988, s. 26.

102. "Kurtuluş Savaşında Uşak'da Olanlar", *Dünkü Bugünkü Uşak*, an: Ayıntabizade Salih Uçar, yaz: Nevzat Sebüktay, 1/5-6, 1 Haziran-Temmuz 1969, s. 46.

103. Rıza Uludağ.

104. Bekir Aral, d.y: Uşak/Sivaslı, d.t: 1910, Ağustos 1990 tarihinde yapılan röportajdan.

Ayı Veli, Kökezli Şevket¹⁰⁵ idi. Hatta rivayeti göre; Kökez, Akarca ve Kırka halkı Yunan kuvvetleriyle işbirliği yaptıkları için Türk kuvvetleri, Uşak'tan geçerken bu köyleri ateşe vermişlerdir.¹⁰⁶

7. Uşak'ın Yunanlılardan Geri Alınması:

Türk kuvvetleri, I. ve II. İnönü muharebelerinde Yunan ilerleyişini durdurdu. Sakarya savaşında Türk ordusu Yunan kuvvetlerine karşı bir zafer kazandı. Sıra Yunanlıları Türk topraklarından atmaya geldi. 26 Ağustos 1922'de Afyon'dan başlayan Türk taarruzu karşısında Yunan birlikleri mevzilerden söküldü ve düşman kuvvetleri geri çekilmeye başladı.

Dumlupınar mevziine çekilen 1.Tümen Kumandanı General Frankos'un kuvvetleri, Hasan Dede tepesiyle Kaplanlı dağı arasında tutundu. Halaçlar tepesine 3. Tümen, Hasan Dede tepesini Polostiros Müfrezesi yerleşti. 30 Ağustos akşamı ordumuz, Kaplanlı dağındaki Yunan kuvvetlerine karşı taarruza geçti. 31 Ağustos sabahı Türk kuvvetlerinin şiddetli bir taarruzuyla Yunan birlikleri bozguna uğradı. Frankos, Trikopis ile 5. ve 9. firkalar kurtuluncaya kadar Uşak'ı elde tutmak istiyordu. Bu yüzden Frankos kuvvetlerini Uşak'a doğru çekerek, burada müdafaa yapmayı düşünüyordu.¹⁰⁷ Yunan Müstakil Tümeninde 1. Dağ Bataryası Komutanı olan Albay Ambelos, Uşak'a doğru ilerlemelerindeki hatayı şu şekilde vurgular: "Cenub ordusu, her taraftan Uşak'tan daha ötelere ricat etmiştir. Halbuki tümenimiz bu şehre doğru ilerlemekte olan bu suretle ziyaa doğru sevkedilmekte idi. Fakat Uşak'a yürümek fikri harp meclisinde galip gelmişti. Bundaki âmîl, ihtiyaç halinde türk orduları tarafından takip edilmekte olan cenup grubuna yardım etmekti".¹⁰⁸

Cepheyle ilişki kurmakla görevli Kurmay Binbaşı Panagos, 1 Eylül'de Yunan kuvvetlerinin dağıldığı yolunda Genelkurmay karargahına gönderdiği raporların birinde "Uşak-Gediz yolu üzerindeki 12 kilometrede 5. Tümen ile ve çeşitli tümenlerden geride kalanların arkasından 9. Tümen ve çeşitli birliklere bağlı askerler geliyordu. Askerlerin durumu genellikle çok bozuktu" olduğu yazılıydı. Aynı gün gönderilen diğer bir raporda da Yunan ordusunun bulunduğu durum şöyle belirtiliyor: "Şimdi ordunun iskeletini oluşturan birkaç birlik ardı ardına bozguna uğramaktadır. Bütün

105. Hafız Çimen, d.y: Uşak/Karahallı, d.t: 1906, Ağustos 1990 tarihinde yapılan röportajdan.

106. Bekir Aral.

107. Fahri Belen, *Büyük Türk Zaferi Afyon'dan İzmir'e*, İstanbul, 1970, s. 75.

108. Dimitri Timoleondos Ambelas, *Yeni Onbinlerin İnşi*, İstanbul, 1943, s. 62.

ova boyunca, İzmir'e ulaşmaktan başka hiçbirşeyi düşünmeyen bir insan kalabalığı batıya doğru ilerlemektedir. Açlık felaketi tamamlayacaktır".¹⁰⁹

General Frankos 1 Eylül'de Uşak'ın doğusunda Kabaklar-Elmadağ arasında mevzilendi. 1. ve 7. Fırkalarını demiryolunun kuzeyinde, 2. Fırkayı demiryolunun güneyine yerleştirdi. I. Ordumuzun 14 Fırkası demiryolunun sağında, 57. Fırka da solunda mevzilenerak, öğlenleyin şiddetli bir taarruza başladı. General Frankos 13.30'da komutasındaki kuvvetlere geri çekilme emrini verdi. Akşama doğru da Uşak tamamen Türk kuvvetlerinin eline geçti. General Frankos'un Uşak'ta bir gün dayanabilmesiyle 5. Fırkanın iki alayı ile 9. Fırka Kumandanı Albay Gorkidos'un Müfrezesi Türk birliklerinin eline düşmekten kurtuldu. General Frankos bir gün daha Uşak'ta dayanabilseydi, Murat dağından Uşak'a doğru gelen Trikopis kolu da kurtulacaktı.¹¹⁰

I. Ordu Kumandanı Nurettin Paşa, 1 Eylül akşamı Uşak'a geldiğinde, II. Kolorduya, I. Kolordunun güneyinden Yunan kuvvetlerini takip etme görevini verdi. I. Kolorduya da Kışladağı-Takmak hattının kuzeyinden Kula'ya doğru ilerlemesi emrini verdi.¹¹¹ 2 Eylül'de Başkumandan ve Batı Cephesi karagahları Uşak'a nakledildi.¹¹² General Trikopis, 2 Eylül'de Uşak'ın Göğem köyünde 5. Kafkas Tümeni kumandanı Dadaylı Halit (Akmansu)'ya teslim oldu. 3 Eylül'de General Trikopis mahiyetiyle birlikte Uşak'a Başkumandan Mustafa Kemal Paşa'nın huzuruna getirildi.¹¹³

8. Yunanlıların Uşak'tan Çekilirken Yaptıkları Mezalim

Yunanlıların Afyon'dan İzmir'e çekilirken yaptıkları mezalimi şiddet derecesi bakımından iki kısma ayırmak mümkündür. Afyon'dan çekilirken fazla tahribatta bulunmayan Yunan kuvvetleri Uşak'tan İzmir'e çekilirken bazı yerleşim yerlerinde yangın çıkardıkları gibi halka da çok eziyet ettiler. İzmir'e çekilirken arkalarında bir enkaz yığını bırakmışlardı.¹¹⁴

109. Michael Llewellyn Smith, *Anadolu Üzerindeki Göz*, çev: Halim İnal, Hürriyet Yayınları, 1978, s. 323.

110. Fahri Belen, *Türk Kurtuluş Savaşı*, Ankara, 1983, s. 485, 486.

111. Belen, *Büyük Türk Zaferi Afyon'dan İzmir'e*, s. 79.

112. Ali Rıza, *Kurtuluş Savaşı Üzerindeki Yazılarım*, İstanbul, 1934, s. 96.

113. Çalışlar, *a.g.m.*, s. 32.

114. Asım Us, *Gördüklerim Duyduklarım Duygularım*, İstanbul, 1964, s. 62; Halide Edip, Yakub Kadri, Falih Rıfkı, Mehmed Asım, *İzmir'den Bursa'ya*, Dersaadet, 1338, s. 128.

a. Uşak'ın Yakılması

Yunan kuvvetlerinin Dumlupınar Meydan Muharebesinden sonra perişan bir şekilde geri çekildiğini öğrenen Yunan Yüksek Komiseri Stergiades'in Uşak'ta bulunan yardımcısı Kiryakis giderken şehri yakmayı, halkını da kitle halinde katletmeyi planlıyordu. Kiryakis'in emri üzerine Rum ve Ermenilerin katıldığı sivil askerlerden kundaklama ekipleri kuruldu.¹¹⁵ Uşak'ta yangın ve katliam tertibatı, Yunan Mevki Kumandanı Miralay Mesines ile Merkez Kumandan Rodopla tarafından hazırlandı.¹¹⁶ Yunan ordusuyla birlikte savaşı izlemek için Anadolu'ya gelen Daily Telgraph gazetesi muhabirlerinin 24 Eylül'de gazetesine bir telgraf çeker, "Uşak'ta iken benzin tenekeleriyle, yangın bombalarının şehir dahilinde tevzi' edildiğini kendi gözlerimle gördüm. Yunan zabitleri şehrin ihrak edileceğini bana şahsen ihtar ettiler. Ricatım ibtidasından nihayete kadar Yunanlılar kundakçılığa devam etmiştir."¹¹⁷

Uşak'ı yakmak kararında olan Yunanlılar, şehirde ve civar kasabalarında oturan Rum ve Ermenilerin zarar görmemeleri için mallarını, mülklerini alalacele sattırarak İzmir'e gönderdiler.¹¹⁸

Yunan Garnizon Komutanlığında bulunan belge ve bilgilerin Türklerin eline geçmesini önlemek için Garnizon Komutanının emriyle bina 31 Ağustos akşamı ateşe verildi. Daha sonra şehirde kundaklama ve imha ekipleri faaliyete geçti.¹¹⁹

Yunanlılar şehri ateşe verdikten sonra, "Ey ahali, yangın var, çıkınız, ateşi söndürünüz" diye mahallelerde tellallar bağırdılar. Bir yandan da belediye tulumbalarının hortumlarını kestiler.¹²⁰

Bu yangında Uşak kaza merkezindeki Kurtuluş mahallesinin yarısı, Hamidiye mahallesinin bütünü, Sarayaltı mahallesinin¹²¹ ve Durak mahallesinin tamamı¹²² yandı. Uşak Ticaret ve Sanayi Odası tarafından yapılan incelemelerde 650 ev, 1 resmi bina, 3 hamam, 2 mektep, 1 hastane, 5

115. Türkmen Parlak, *İşgalden Kurtuluşa 2, Yunan Ege'den Nasıl Git "Son Günleri"*, İzmir, 1983, s. 225.

116. *Hakimiyet-i Milliye*, 9 Teşrin-i Evvel 1922.

117. *Anadolu'da Yunan Zulm ve Vahşeti*, Ankara, 1338, s. 93.

118. *İzmir'den Bursa'ya*, s. 138.

119. Parlak, *a.g.e.*, s. 225.

120. *İzmir'den Bursa'ya*, s. 145.

121. "Kurtuluş Savaşında Uşak", *Dünkü Bugünkü Uşak*, an: Nazmi Çakaloz, yaz: Nevzat Sebüktay, I/5-6, 1 Haziran-Temmuz 1969, s. 28.

122. Memduh Uşaklıgil, d.y: Uşak, d.t: 1904, Kasım 1989 tarihinde yapılan röportajdan.

han ve otel, 5 cami ve mescit, 4 medrese, 2 kiremithane, 2 fabrika, 26 çeşme ve su terazisi yandığı tespit edilmiştir. Yanan binaların ortalama kıymeti 1.717.500 liraydı. Uşak kazasının köylerin ise yanan 178 binanın ortalama kıymeti 200.000 lira idi.¹²³ Hakimiyet-i Milliye gazetesi de Uşak'ta 1.800 hane ve dükkan, 16 cami, mescit ve tekkenin yandığını bildirmektedir.¹²⁴ Anadolu'da Yunan Zulm ve Vahşeti adlı eserde Uşak kazasında 8.132 hane, 689 dükkan, ve 119 cami ve mescidin yandığı açıklanıyor.¹²⁵

b. Katliamlar ve İşkenceler

Yunanlıların Uşak'ı yakmaları yanında savunmasız halkı katletmeleri, işkence yapanların kin ve nefretlerinin ne kadar büyük olduğunu göstermektedir.¹²⁶

Halkın ifadesine göre, şehir merkezindeki istasyon caddesi üzerinde cephane haline getirilen cami ateşe verildiğinde yakınında bulunan 450 Türk esiri yanmaktan kurtarılamamıştır. Burada sonradan yapılan araştırmalar neticesinde yüzlerce yanmış insan kemikleri çıkarılmıştır.¹²⁷

Yunanlılar mezarlardaki Türk cesedlerine dahi işkence yapmaktan çekinmemişlerdi. Uşak mezarlığında altı Türk kadının âleti tenâsüllerine kazık sokulu ve başları kesik olarak bulunmuştur.¹²⁸ Asım Gündüz hatıralarında Yunan vahşetini şöyle anlatmakta: "Şehir alevler içinde yanıyordu. Düşman perişan ve can derdinde iken bile terkettiği her şehri, evini mabedini, ağacını, hayvanını, yaş ve cins farkı tanımadan insanı yakıyor, yıkıyor, öldürüyordu. Masum Türk çocukları süngülenmiş olarak üstüste yığılı görmek, bir haydut sürüsünün, vahşeti nereye kadar götürülebileceğinin kanlı tablosu halinde gözlerimiz önlerindeydi".¹²⁹

Hakimiyet-i Milliye gazetesine göre, şehirde 982 kişinin öldürülmesi, 322 kişi yakılmış, 40 kişi boğulmuş, 54 kişi kaybolmuştur.¹³⁰ Anadolu'da Yunan Zulm ve Vahşeti adlı eserde ise Uşak merkez kazada, nahiye ve köylerde Yunanlılar tarafından 13.488 kişinin öldürüldüğü, 3.210

123. *Anadolu*, 3 Şubat 1930.

124. *Hakimiyet-i Milliye*, 9 Teşrin-i Evvel 1922.

125. *Anadolu'da Yunan Zulm ve Vahşeti*, s. 91.

126. *Hakimiyet-i Milliye*, 9 Teşrin-i Evvel 1922.

127. *Us, a.g.e.*, s. 74.

128. *Anadolu'da Yunan Zulm ve Vahşeti*, s. 90.

129. Asım Gündüz, *Hatıralarım*, İstanbul, 1973, s. 168.

130. *Hakimiyet-i Milliye*, 9 Teşrin-i Evvel 1922.

Türk kadarda hristiyanları zorla yanlarında Yunanistan'a götürüldüğü belirtilmektedir.¹³¹

Uşak ve havalisinde yapılan bu mezalimin dayanak noktası Ermeniler ve Rumlardı. Yunan askerleri Uşak'ta daha çok yağmacılığa önem verirken, Ermeniler ve Rumlar yangın çıkarmaya ve insan öldürmeye çalışmışlardır.¹³²

c. Yağmalamalar

Uşak'taki Yunan kuvvetleri bir yandan Uşak'ı yakarken diğer yandan da yağmalamayı ihmal etmedi. Uşak'ın büyük çarşısının kepenkleri ve camları kırılarak dükkanlardaki mallar Yunan askerî kamyonlarıyla taşındı.¹³³ Yunanlıların gazabından korunmak için evlerinden dışarıya çıkmayan Uşaklıların kapıları kırılarak kıymetli olan herşeyi almışlar, aile efradını da öldürmüşlerdir. Uşak şehrinin en zengin iki mahallesi Yunan askerleriyle kuşatılıp her evin önüne süngülü askerler konularak evlerin kapıları kırıldı. Soyulan pekçok aile efradı da öldürüldü.¹³⁴ Bu yüzden millî mücadele sonrasında Uşak'ta eşraf yok denecek kadar azalmıştı.¹³⁵

İzmir'in işgalinden sonra kendi imkanları dahilinde Kuvayî Milliye çalışmalarına katılan Uşak kazası, Alaşehir Heyet-i Merkeziyesinin Uşak'a nakledilmesinden sonra Batı Anadolu'da önemli bir konuma geldi. Uşak Heyet-i Merkeziyesi, Yunan tarruzuna kadar Batı Anadolu'nun cephe gerisinde kararlar alan ve bu kararları uygulayan tek merciydi. Batı Anadolu'dan İç Anadolu'ya geçmek isteyen Yunan kuvvetleri için Uşak kazası, işgal edilmesi gereken önemli bir hedefti. Yunan taarruzunda Gediz vadisinde hızla ilerleyen düşman kuvvetleri, 29 Haziran 1920'de Uşak'ı işgal etti. İki yıldan fazla düşman işgali altında kalan Uşak kazası, Yunan kuvvetlerinin çeşitli tecavüzlerine maruz kaldı. Düşman kuvvetleri, çeşitli amaçlar için şehirdeki bazı ailelerin evlerine, medreselere, camilere el koydu. İşgal süresince pekçok insan sürgüne gönderildi ve öldürüldü. Yunanlıların Uşak'ta en büyük destekçisi Rumlar ve Ermenilerdi. Uşak'ta bazı efelerin ve şahısların Yunanlılara hizmet ettiği acı bir gerçektir. 30 Ağustos 1920'de Dumlupınar'da hezimete uğrayan düşman kuvvetleri, Uşak'tan İzmir'e çekilirken halka her türlü kötülüğü yapmaktan çekinmediler. Bütün maddi ve manevi zararlara rağmen Uşak kazası, Cumhuriyet Türkiye'sinde ilk müteşebbüs girişimle sanayi hamlesini başlatmıştır.

131. *Anadolu'da Yunan Zulm ve Vahşeti*, s. 90.

132. *Anadolu'da Yunan Zulm ve Vahşeti*, s. 94.

133. *Anadolu'da Yunan Zulm ve Vahşeti*, s. 98.

134. *Hakimiyet-i Milliye*, 9 Teşrin-i Evvel 1922.

135. Akıncı, *a.g.e.*, s. 271.

